

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Save the Children

Izveštaj o provedenom akcionom istraživanju

DISKRIMINACIJA REA POPULACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

LYRA

Leaders – Young Roma in Action

Save the Children vjeruje da svako dijete zaslužuje budućnost. U zemljama sjeverozapadnog Balkana radimo svaki dan kako bismo za djecu osigurali zdrav početak života, priliku za učenje i zaštitu od nasilja. Kada se pojave krize i kada su djeca najranjivija, mi smo uvijek među prvima koji dođu pomoći i među posljednjima koji odlaze. Mi osiguravamo da se odgovori na specifične potrebe djece i da se njihov glas čuje. Postižemo dugotrajne rezultate za milione djece, uključujući onu djecu do koje je najteže doći. Dajemo sve od sebe za djecu - svaki dan i u vrijeme kriza – transformišući njihove živote i budućnost koja je pred nama.

Save the Children na sjeverozapadnom Balkanu (SCiNWB), sa sjedištem u Sarajevu, Bosna i Hercegovina (BiH), provodi svoje aktivnosti u tri zemlje: BiH, Srbija i Crna Gora i podržava realizaciju regionalnih inicijativa na području jugoistočne Europe.

© Save the Children 2016

Izdavač: Save the Children

Sarajevo, septembar 2016. godine

Ova publikacija urađena je u okviru projekta “LYRA II - Leaders, Young Roma in Action (Mladi Romi u akciji)”

Sva prava su zadržana. Sadržaj ove publikacije se može slobodno koristiti ili kopirati u nekomercijalne svrhe, uz obavezno navođenje izvora.

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Save the Children-a i ni u kom slučaju ne predstavlja stavove Evropske unije.

SADRŽAJ

SAŽETAK	4
I. UVOD	5
I. 1. Pojam i oblici diskriminacije	5
I. 2. Diskriminacija po etničkoj pripadnosti	5
I. 2. 1. Lokalne zajednice	7
2. SVRHA ISTRAŽIVANJA	10
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	11
4. REZULTATI	14
4. 1. Shvatanje diskriminacije	14
4. 2. Iskustva s diskriminacijom	18
4. 3. Percepcija diskriminacije REA populacije u društvu	22
4. 4. Prijedlozi i rješenja	25
5. Zaključci	29
6. Prijedlozi za buduća djelovanja	30

SAŽETAK

Diskriminacija Roma u Bosni i Hercegovini predstavlja relativno raširen problem. Stoga je cilj ovog istraživanja bio ispitati iskustva i percepciju diskriminacije REA (Romi, Egipćani i Aškalije) populacije u Bosni i Hercegovini, te utvrditi potencijalna rješenja za buduća djelovanja u smjeru smanjivanja diskriminacije.

U istraživanju je učestvovao/la 471 sudionik/ica (229 žena i 242 muškaraca), pripadnik/ica REA populacije sa područja Bijeljine, Banja Luke, Mostara, Sarajeva i Tuzle, u dobi od 18 do 79 godina ($M= 35,44$ godine; $SD=13,87$). Upitnik je konstruiran za potrebe ovog istraživanja i korišten je za ispitivanje shvatanja diskriminacije romske populacije, iskustva i percepcije diskriminacije Roma u BiH, kao i utvrđivanje prijedloga i rješenja za suzbijanje diskriminacije.

Na temelju dobijenih rezultata može se zaključiti da većina Roma razumije pojam diskriminacije i doživljava diskriminaciju od strane građana/ki i različitih službi, posebno emocionalni oblik diskriminacije. Međutim, poseban problem predstavlja činjenica da većina ne reagira na diskriminaciju. Često je i iskustvo diskriminacije praćeno negativnim emocijama, posebno ljutnjom. Pripadnici/e REA populacije uglavnom okrivljuju organe vlasti za postojanje diskriminacije, ali isto tako smatraju da su organi vlasti ti koji su najodgovorniji za smanjenje diskriminacije. Buduća djelovanja trebala bi biti usmjerena prema podizanju svijesti građana o zastupljenosti i negativnim posljedicama diskriminacije Roma, kao i poticanju organa vlasti za ozbiljnijim pristupom u radu protiv diskriminacije.

Ključne riječi: stupanj diskriminacije REA populacije, iskustva diskriminacije, percepcija diskriminacije, buduća djelovanja

I. UVOD

I. 1. Pojam i oblici diskriminacije

Diskriminaciju valja razumjeti kao složen i kompleksan pojam često nedovoljno jasno operacionalan. Riječ diskriminacija potiče od latinske riječi *discriminare* što znači odvajati, razlikovati, tj. praviti razliku po nekoj osnovi (tzv. diskriminacijske osnove) kao što su spol, rasa, etnička pripadnost, religijsko ili političko uvjerenje, invaliditet, spolna orijentacija, socijalni položaj, obrazovanje ili neka druga osobina.¹ Prema tome, svako stavljanje osobe u nepovoljni položaj na temelju spola, rase, etničke pripadnosti, religijskog ili političkog uvjerenja i slično, predstavlja diskriminaciju. Prema Zakonu o zabrani diskriminacije², pod diskriminacijom se smatra svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti, utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovinskog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje prava i sloboda u svim oblastima javnog života na ravnopravnoj osnovi.

Oblici diskriminacije koje Zakon o zabrani diskriminacije navodi su: neposredna diskriminacija, posredna diskriminacija te ostali oblici diskriminacije. U nastavku, za potrebe ovog istraživanja, bit će opisana samo dva oblika, neposredna i posredna diskriminacija. *Neposredna diskriminacija* podrazumijeva svako različito postupanje, odnosno svako djelovanje ili propuštanje djelovanja kada je neko lice ili grupa lica dovedena, ili je bila ili bi mogla da bude dovedena u nepovoljniji položaj za razliku od nekog drugog lica ili grupe lica u sličnim situacijama. Primjer neizravne diskriminacije je primjena određenog kriterija za napredovanje koji će pogodovati većem broju pripadnika/ica jednog društva u odnosu na drugo društvo. *Posredna diskriminacija* odnosi se na svaku situaciju u kojoj, naizgled neutralna odredba, kriterij ili praksa, ima ili bi imala efekat dovođenja nekog lica ili grupe lica u nepovoljan ili manje povoljan položaj u odnosu na druga lica. Primjer za ovaj oblik diskriminacije je odluka poslodavca da ne zaposli trudnicu zbog financijskih gubitaka do kojih bi došlo zapošljavanjem takve osobe.

Diskriminacija ostavlja ogromne posljedice na one koji trpe nasilje. Posljedice diskriminacije mogu biti pozitivne i potaknuti osobu za re(akcijom), ali jednako tako mogu utjecati negativno na osobu tako da to djeluje na psihičko i fizičko funkcioniranje osobe.

I. 2. Diskriminacija po etničkoj pripadnosti

Kada govorimo o diskriminaciji na osnovu etničke pripadnosti, govorimo o procesu sistematskog stereotipiziranja i diskriminacije manjina. Na području Bosne i Hercegovine, ali i u mnogim drugim zemljama u kojima žive, Romi su kao manjina, zbog slabe obrazovanosti, isključenosti iz formalnih oblika rada, specifičnog načina življenja i drugih karakteristika, u većoj ili manjoj mjeri marginalizirani: ekonomski, prostorno, kulturološki i politički.

Romi su najbrojnija od 17 nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini. Na popisu stanovništva iz 1991. godine, u registar je uneseno oko 8.000 pripadnika romske populacije, ali je neupitno da te brojke nisu odraz stvarnog

1 Vasiljević, Snježana i Balen, Braslav: Zakon o suzbijanju diskriminacije u svjetlu europskog prava: sadržaj i sankcije, Zagreb, 2009. <<http://hrcak.srce.hr/file/117913>>

2 Zakon o zabrani diskriminacije. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 405/09

stanja.³ Preliminarni rezultati popisa stanovništva iz 2013. godine, koji još nisu objavljeni, ukazuju da se manje od 3% stanovnika/ca izjasnilo kao pripadnici/e nacionalnih manjina, odnosno drugih etničkih grupa.⁴ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH provelo je proces evidentiranja Roma u 2010. godini, na osnovu kojeg se tvrdi da u BiH živi negdje između 30.000 i 40.000 Roma.⁵ Razna romska udruženja na osnovu vlastitih istraživanja navode cifru od 50.000 pripadnika ove populacije, dok neki drugi nezvanični podaci tvrde da u BiH živi između 65.000-70.000 Roma.⁶

Analiza diskriminacije u Europi pokazuje da se 10 do 12 miliona Roma i dalje suočava sa predrasudama, netolerancijom, diskriminacijom i socijalnom isključenošću u svakodnevnom životu.⁷ Istraživanje Švedske delegacije za pitanje Roma pokazuje da je životni vijek i standard Roma ispod prosjeka, da većina ne završi osnovnu školu, vrlo malo njih srednju školu, a još manje fakultet.⁸ Prema njihovim nalazima, najočitija diskriminacija je na području tržišta rada, zatim stambenom zbrinjavanju i javnom prostoru. Složena ekonomska situacija, uz nizak nivo obrazovanja i radnih kvalifikacija, predstavlja osnovni uzrok dosta lošeg stanja u oblasti zapošljavanja Roma. To je istovremeno i jedan od uzroka njihove loše integriranosti u društvo, što je signal za poduzimanje odgovarajućih mjera.

Što se tiče diskriminacije na području Bosne i Hercegovine, podaci Strategije za rješavanje problema Roma iz 2005. godine pokazuju da su Romi, od 17 nacionalnih manjina, u najugroženijem položaju u BiH.⁹ To se ogleda u nemogućnosti ostvarivanja prava u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, očuvanja zdravlja i stambenog zbrinjavanja. Prema podacima Anti-diskriminacijskog programa, prikupljenim povodom Međunarodnog dana Roma, više od 95% Roma je nezaposleno, a nezvanično preko 50% Roma nije uključeno u zdravstveni ili obrazovni sistem.¹⁰ Kao osnovne uzroke prosječno niskog stepena obrazovanja Roma, udruženja ističu lošu implementaciju Akcionog plana, loše obrazovne i socijalne politike, siromaštvo i loše ekonomsko-socijalne uslove, predrasude i diskriminaciju prema Romima, nedovoljnu osviještenost i nezainteresiranost Roma za obrazovanje, te nedostatak ličnih dokumenata. Romska udruženja su stajališta da je u oblasti zdravstvene zaštite romske populacije urađen najveći pomak, ali iako građani/ke romske nacionalnosti uživaju prava na zdravstvenu zaštitu, ta prava su vezana za status zdravstvenog osiguranja koji je opet vezan za obrazovanje ili zaposlenje, što u konačnici stvara velike poteškoće.¹¹

Poteškoće Roma se očituju i u tome da Ustav Bosne i Hercegovine, zasnovan na Opštem okvirnom sporazumu za mir (GFAP ili "Dejtonski sporazum")¹², donesen uz posredovanje međunarodne zajednice u 1995. godini, ne priznaje Rome i druge manjinske grupe kao ravnopravne građane sa Bošnjacima, Hrvatima i Srbima. Ustav

3 Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Godišnji izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, Sarajevo, 2013.

4 Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH 2013. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2016

5 Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Godišnji izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, Sarajevo, 2013.

6 Organization for Security and Co-operation in Europe. Specijalni izvještaj o položaju Roma u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2012.

7 UNICEF. Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2013.

8 Švedska delegacija za pitanja Roma, Romers rätt – en strategi for romer i Sverige, Statens Offentliga Utredningar, Štokholm, 2010.

9 Strategija BiH za rješavanje problema Roma, Sarajevo, 2005.

10 <http://www.diskriminacija.ba/vi%C5%A1e-od-95-nezaposlenih-roma-u-bih>

11 Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Godišnji izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, Sarajevo, 2013.

12 Dejtonski mirovni sporazum, Dejton, 1995.

ne dozvoljava da se građani/ke, koji ne pripadaju jednom od tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Srbi i Hrvati), kandidiraju za Predsjedništvo i Dom naroda Parlamentarne skupštine.

U okviru trogodišnjeg Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma (2013-2016), razrađen je plan aktivnosti unapređenja zapošljavanja Roma, stambenog zbrinjavanja Roma i njihove zdravstvene zaštite.¹³ Pri unapređenju zapošljavanja Roma strateški se planira usmjerenost na jači angažman romskih organizacija i Odbora za Rome, kako bi se pristupilo procesu rješavanja problema zapošljavanja i postigao stvarni utjecaj na zakonodavce i izvršnu vlast - posebno na razini lokalnih zajednica. Odluka o usmjeravanju na ove ciljeve donesena je s obzirom na dosadašnje nalaze realizacije Akcionog programa zapošljavanja Roma, koji je najlošije ostvario cilj inicijative za izmjene i dopune zakonske regulative vezane za zapošljavanje Roma. Redovna izdvajanja iz budžeta BiH, kao i donacije vezane za potrebe stambenog zbrinjavanja Roma su omogućili da se mjere koje se odnose na izgradnju novih stambenih jedinica, rekonstrukciju neuslovnih stambenih jedinica i djelimično izgradnju infrastrukturnih objekata redovno implementiraju. Plan aktivnosti u okviru zdravstvene zaštite će biti primaran, a odnosiće se na izjednačavanje prava i obaveza Roma s ostalim građanima/kama BiH, osiguranje pristupa zdravstvenoj zaštiti, kontinuirani rad na zdravstvenoj zaštiti, prevenciju i prosvjećivanje, s posebnim akcentom na romske žene i djecu kao najugroženije kategorije.

I. 2. I. Lokalne zajednice

Banja Luka

U Banja Luci je prema podacima iz udruženja Roma „Veseli brijeg“ do 1991. godine živjelo između 2.000 i 3.000 Roma, i to u naseljima: Veseli Brijeg, Gornji Šeher, Budžak i Mejdan.¹⁴ U tom periodu, najmanje po jedan član domaćinstva je bio stalno radno zaposlen, 90% djece je išlo u školu, a skoro sve porodice su imale adekvatan smještaj. U predratnom periodu Romi su bili prepoznati kao socijalno ugrožena kategorija, a odnos države je bio proaktivniji prema romskoj populaciji. Prema zadnjim podacima vezanim za stambeno stanje, u Banjoj Luci stalno živi oko 200 Roma.¹⁵ Iako Banja Luka nije bila direktno pogođena ratnim dešavanjima 90-tih, ovaj grad osjetio je mnoge posljedice u demografskom i ekonomskom smislu. Procjenjuje se da je čak 98% Roma napustilo grad u ratu, a njihova imovina je uništena.¹⁶ Najveći broj pripadnika romske populacije u Banja Luci danas živi u naselju Veseli Brijeg.¹⁷ Stopa zaposlenosti je veoma niska, te su rijetki oni pojedinci koji imaju stalno zaposlenje. Čini se da se u Banja Luci ipak posvećuje pažnja obrazovanju, jer podaci govore da osnovnu školu pohađa 31 učenik iz romske populacije, srednju školu 5 učenika, dok se njih 5 školuje na fakultetu.¹⁸

Bijeljina

U Bijeljini je do početka rata živjelo 7.000 pripadnika romske populacije.¹⁹ Njihovo naselje u ovom gradu je, infrastrukturno gledano, bilo najuređenije naselje u Bosni i Hercegovini. Svaka porodica imala je bar po jednog člana na privremenom radu u inostranstvu, najčešće u Njemačkoj. U neposrednim kontaktima sa predstavnicima lokalnih organa vlasti u Bijeljini, dobijeni su statistički podaci koji pokazuju da na području opštine Bijeljina živi

13 Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine za rješavanje problema roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite 2013-2016. godine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Sarajevo, 2013. godine

14 Izvještaj o stambenoj problematici Roma u Banja Luci i Tuzli, Sarajevo, 2008.

15 Ibid.

16 Izvještaj o provedenim akcionim istraživanjima mladi Romi u akciji, Sarajevo, 2014.

17 Ibid.

18 <http://www.hocu.ba/index.php/hocu.prostor/romi-narod-na-marginama>

19 http://gfbv.ba/index.php/Romi_BiH.html

2.000 do 3.000 Roma.²⁰ Ekonomska situacija u Bijeljini vrlo je teška, kao i u ostatku zemlje, sa zabilježenim visokim stepenom nezaposlenosti. Kada je riječ o romskoj populaciji, oni uglavnom žive na rubu siromaštva. U opštini Bijeljina svega je nekoliko pojedinaca iz ove populacije zaposleno, dok je ostalima jedini izvor prihoda prikupljanje starog željeza, prodaja robe na pijaci i slično. Zbog ovakve ekonomske situacije i nezaposlenosti, pojedinci odlaze u inostranstvo kako bi prehranili svoje porodice. Kada je u pitanju obrazovanje, iako veći broj djece iz romske populacije upisuje osnovnu školu, ipak ih manji broj istu i završava.²¹

Mostar

Pregledom literature, nisu pronađeni službeni ili neslužbeni podaci o broju Roma u Mostaru prije rata. Danas se u Južnom logoru, u istočnom Mostaru, nalazi romsko naselje Karašerbeš.²² U ovom naselju živi oko 200 pripadnika REA populacije u trošnim barakama i kontejnerima.²³ Od njih 200, samo njih 10 ima stalni posao u gradskoj čistoći i tvornici duhana. Od ukupno 110 djece, njih 45 ide u školu. Ovo naselje je prihvatilo još 150 Roma sa Kosova, koji žive kao izbjeglice. Njihova djeca ne idu u školu. U Vrapčićima (predgrađe Mostara) se nalazi oko 100 Roma sa Kosova. Oni žive u porušenim kućama.

Sarajevo

Na području grada Sarajeva nalazi se nekoliko naselja u kojima živi i veliki broj romskih porodica na rubu siromaštva i u teškim ekonomskim uslovima. Prije rata broj pripadnika romske populacije se kretao oko 3.000 građana, dok noviji podaci nisu poznati.²⁴ Procjenjuje se da je broj Roma koji imaju mjesto prebivališta manji, ali je puno veći broj Roma iz drugih dijelova BiH koji borave u Sarajevu tokom turističke sezone, uglavnom radi prosjačenja. Na ulicama grada je veliki broj Roma koji se bave prosjačenjem, pranjem stakala na automobilima i skupljanjem starog željeza. Veliki broj djece napušta školovanje, a još veći broj njih nije upisano u matičnu knjigu rođenih, što ih čini pravno nevidljivim pa su isključena iz obrazovnog, zdravstvenog i sistema socijalne zaštite.²⁵

Tuzla

Podaci dostavljeni od strane udruženja Roma ukazuju da najveći broj Roma u FBiH živi na prostoru Tuzlanskog kantona, i to između 15.000 i 17.000 Roma, od čega na području opštine Tuzla živi oko 6.000-6.500 njih.²⁶ Tu dolazi i najveći broj Roma - povratnika iz Njemačke, koji su prije rata živjeli u mjestima Republike Srpske. Razlog tome može biti njihova nemogućnost da se vrate u svoje predratne domove, ili potreba da se fizički lociraju što bliže tim istim domovima kako bi se što lakše i brže mogli vratiti svojim kućama.²⁷ Životni standard građana na području Tuzle, kao i u ostatku države, u stalnom je opadanju uslijed posljedica ratnih dešavanja i ekonomske krize. Sve je veći broj nezaposlenih, posebno mladih ljudi, a prosječna primanja zaposlenih teško da su dovoljna za pokrivanje svih životnih troškova. Romi su posebno pogođeni siromaštvom, a romske porodice uglavnom žive od prikupljanja sekundarnih sirovina i prodaje robe na ulici. Broj romske djece koja pohađaju školu je nedovoljan, a mali je i broj djece koja su upisana u predškolske institucije. Manje od 2% lokalnih Roma ima

20 Analiza stanja o primjeni državnog Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina i Okvirne konvencije u BiH za period novembar 2006. - novembar 2007. godine, Tuzla, 2007.

21 Izveštaj o provedenim akcionim istraživanjima mladi Romi u akciji, Sarajevo, 2014.

22 http://www.gfbv.ba/index.php/Romi_BiH.html

23 Izveštaj o provedenom akcionom istraživanju DIskriminacija REA populacije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2016.

24 Izveštaj o provedenim akcionim istraživanjima mladi Romi u akciji, Sarajevo, 2014.

25 Ibid.

26 Organization for Security and Co-operation and Europe. Specijalni izvještaj o položaju Roma u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2012.

27 http://gfbv.ba/index.php/Romi_BiH.html

stalno zaposlenje, a samo 15% romske djece završi osnovnu školu.²⁸ Djeca većinom nisu ni upisana u matičnu knjigu rođenih. U naseljima Mosnik, Krojčica i Kiseljak (a u nekima od njih je upravo i rađeno istraživanje), živi oko 140 romskih obitelji sa ukupno oko 700 stanovnika.²⁹

28 Izvještaj o provedenim akcionim istraživanjima mladi Romi u akciji, Sarajevo, 2014.

29 Ibid.

2. SVRHA ISTRAŽIVANJA

Uzimajući obzir postojeće stanje o diskriminaciji Roma, kao i ustavni te pravni sustav BiH, Save the Children za sjeverozapadni Balkan je proveo akcijsko istraživanje sa sljedećim ciljevima:

1. Ispitati shvatanje pojma diskriminacije na uzorku REA populacije iz Bosne i Hercegovine
2. Ispitati iskustva i percepciju REA populacije iz Bosne i Hercegovine u području diskriminacije
3. Utvrditi prijedloge i rješenja za suzbijanje diskriminacije na području Bosne i Hercegovine iz perspektive REA uzroka

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Struktura ispitanika:

U istraživanju je učestvovao/la 471 sudionik/ica, pripadnici REA zajednice sa područja Bijeljine, Banja Luke, Mostara, Sarajeva i Tuzle, odabrani metodom slučajnog uzorka. U ispitivanom uzorku ima oko 51% žena (M=35.69; SD=14.33) i 49% muškaraca (M=35.19; SD=13.51). U Tablici 1 prikazane su spolne i dobne karakteristike cijelog uzorka.

Tablica 1. Prikaz spolnih i dobnih karakteristika ispitanika REA populacije na različitim ispitivanim gradovima na području Bosne i Hercegovine:

Gradovi	N	Spol		Dob		
		Muški (%)	Ženski (%)	M	SD	min-max
Banja Luka	100	47 (47%)	53 (53%)	36.80	14.70	18-65
Bijeljina	100	38 (38%)	62 (62%)	37.42	15.53	18-78
Mostar	66	37 (56%)	29 (44%)	35.90	14.05	18-79
Sarajevo	105	53 (51%)	52 (49%)	30.51	10.44	18-60
Tuzla	100	54 (54%)	46 (46%)	31.82	11.50	18-58

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak; M – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija; min-max raspon

Na temelju deskriptivnih pokazatelja u dobi sudionika, može se vidjeti da su prosječni rezultati dobi nešto viši kod sudionika iz Bijeljine i Banja Luke u odnosu na preostale ispitivane skupine.

U pogledu stupnja obrazovanja, najveći broj sudionika iz različitih ispitivanih gradova (izuzev sudionika iz Tuzle) naveo je da nema završenu osnovnu školu (vidi Tablicu 2). Raspon ispitanika sa završenim osnovnim stupnjem obrazovanja iznosi od 24% do 36%, srednjim stupnjem obrazovanja od 5% do 41%, te višim stupnjem obrazovanja od 1% do 2%.

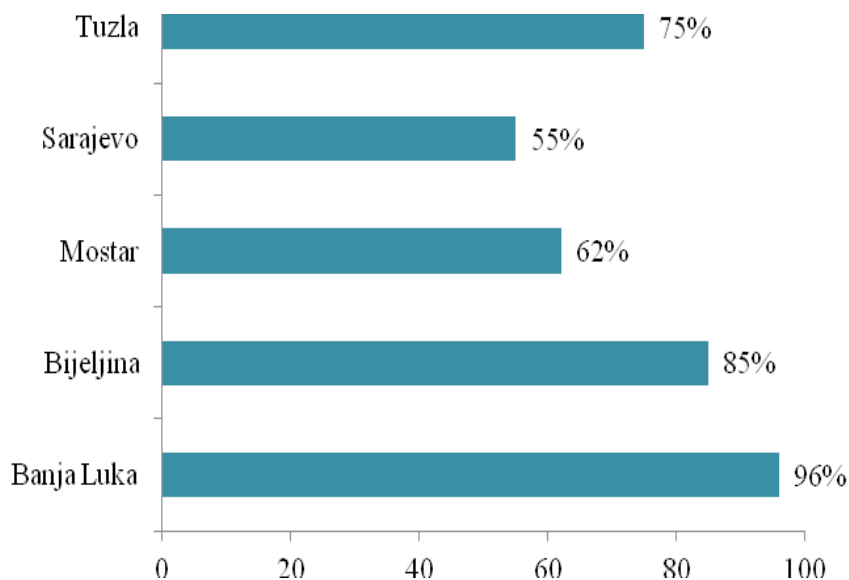
Tablica 2. Prikaz nivoa obrazovanja ispitanika REA populacije na različitim ispitivanim gradovima s područja Bosne i Hercegovine:

Gradovi	Nivo obrazovanja			
	Nema završenu osnovnu školu N (%)	Završena osnovna škola N (%)	Završena srednja škola N (%)	Završena viša ili visoka stručna N (%)
Banja Luka	46 (46%)	27 (27%)	25 (25%)	2 (2%)
Bijeljina	69 (69%)	25 (25%)	5 (5%)	1 (1%)
Mostar	23 (35%)	20 (30%)	23 (35%)	0 (0%)
Sarajevo	56 (53%)	25 (24%)	24 (23%)	0 (0%)
Tuzla	21 (21%)	36 (36%)	41 (41%)	2 (2%)

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak

Kada je u pitanju zdravstveno osiguranje, oko 75% ispitanika izjavilo je da ima zdravstveno osiguranje. Iz Slike 1 može se primijetiti da su ispitanici iz Banja Luke, pripadnici romske nacionalne manjine, oni koji u najvećem djelu imaju osiguranje pristupa zdravstvenoj zaštiti.

Slika 1. Prikaz učestalosti ispitanika REA populacije koji imaju ovjereno zdravstveno osiguranje

Najveći broj ispitivanih pripadnika REA populacije iz Banja Luke i Bijeljine živi u naselju gdje su Romi većinski dio stanovništva. S druge strane, oko 1/3 i manje ispitanika iz Mostara, Sarajeva i Tuzle žive u zajednici u kojoj uz Rome žive i pripadnici ostalih nacionalnosti. Dobijeni rezultati strukture mjesne zajednice prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3. Prikaz strukture mjesne zajednice ispitanika REA populacije na različitim ispitivanim gradovima s područja Bosne i Hercegovine:

Gradovi	Struktura mjesne zajednice		
	većina N (%)	manjina N (%)	miješana zajednica N (%)
Banja Luka	38 (38%)	33 (33%)	29 (29%)
Bijeljina	45 (45%)	13 (13%)	42 (42%)
Mostar	16 (24%)	13 (20%)	35 (53%)
Sarajevo	34 (32%)	26 (25%)	46 (43%)
Tuzla	12 (12%)	21 (21%)	67 (67%)

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak; na pitanje o strukturi mjesne zajednice dvoje ispitanika iz Mostara nije odgovorilo

Mjerni instrumenti:

I. Sociodemografski podaci

U ovom istraživanju ispitanici/e REA populacije su dali odgovore na pet pitanja koja su se odnosila na njihova sociodemografska obilježja. Među njima su: spol, dob, nivo obrazovanja, ovjerena zdravstvena knjižica i mjesto življenja.

2. Upitnik diskriminacije

Upitnik diskriminacije primijenili smo s ciljem mjerenja učestalosti, oblika i posljedica diskriminacije, a koji smo konstruirali posebno za potrebe ovog projekta. Upitnik se sastoji od četiri dijela: shvatanje diskriminacije, iskustva s diskriminacijom, percepcije diskriminacije, prijedlozi i rješenja.

U prvom dijelu upitnika navedene su situacije koje opisuju oblik direktne, indirektna i emocionalne diskriminacije. Za svaki oblik diskriminacije ispitanik/ca je trebao/la procijeniti sadrži li situacija elemente diskriminacije, da li je ispitanik/ica doživio/la nešto slično, ukoliko jeste kako se osjećao/la, te da li je netko blizak doživio opisani oblik diskriminacije.

U drugom dijelu koji se odnosi na iskustva sa diskriminacijom, ispitanik/ca REA populacije procijenio/la je u kojim se sve situacijama netko ponašao na nekorektan ili na nepošten način prema njoj/njemu jer je pripadnik/ca REA populacije. Bilo je ukupno 8 situacija (pri traženju posla, na poslu, pri traženju mjesta za stanovanje, u kafani/restoranu, u samoposluzi/prodavnici, u pošti/banci, u sredstvima javnog prijevoza i u školi). Uz procjenu izloženosti diskriminaciji u različitim situacijama, ispitanik/ca je imao/la zadatak da procijeni da li je navedeno ponašanje diskriminativno, te što je sve poduzeo/la povodom navedene situacije. Ako nije ništa poduzeo/la, trebao/la je navesti razloge zašto nije ništa poduzeo/la, te objasniti kako se osjećao/la zbog navedenog iskustva diskriminacije.

U trećem dijelu percepcije diskriminacije, ispitanici/e su naveli/e stupanj slaganja, na skali od 1 do 3 (slažem se, niti se slažem niti se ne slažem i ne slažem se), za 10 tvrdnji koje opisuju postojanje i izloženost diskriminaciji.

U zadnjem dijelu upitnika, prijedlozi i rješenja, ispitanici/e su procijenili/e uzrok i glavnu odgovornost društva i sebe za poboljšanje situacije romske populacije, te opisno ponudili rješenja.

Postupak

Na početku provedbe LYRA projekta odabrano je 40 mladih lidera/ica (romske i neromske populacije) u pet lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini. Od njih 40, pripadnika Aškali i egipćanske populacije bilo je ukupno 15. Mladi/e lideri/ce prisustvovali su obuci vezanoj za proces provedbe akcijskog istraživanja, kao i proces analize prikupljenih podataka akcijskog istraživanja. Mladim liderima/cama objašnjen je postupak metodologije akcijskog istraživanja i postupak prikupljanja podataka. Nakon održane obuke mladi lideri/ce krenuli/e su s prikupljanjem podataka 471 ispitanika REA populacije, pri čemu su obavještavali nadležne osobe za obuku akcijskog istraživanja o postojećem odvijanju procesa istraživanja i eventualnim poteškoćama. Prikupljanje podataka odvijalo se u periodu od 19.05.2016. godine do 25.05.2016. godine. Prilikom provedbe istraživanja, ispitanicima romske populacije pitanja su pročitana, a oni/e su usmenim putem davali odgovore koje su mladi/e lideri/ce bilježili/e.

Na svim intervjuima, mladi/a lider/ica je bio s ispitanikom/icom na mjestu koje je fizički bilo udaljeno od ostalih bližih članova obitelji/prijatelja s ciljem izbjegavanja mogućeg sugestibilnog davanja odgovora.

4. REZULTATI

Rezultati su prikazani u četiri cjeline: „shvatanje diskriminacije“, „iskustva sa diskriminacijom“, „percepcija diskriminacije REA populacije u društvu“, te „prijedlozi i rješenja.“

4. I. SHVATANJE DISKRIMINACIJE

Shvatanje i prepoznavanje elemenata različitih oblika diskriminacija ispitali smo na način da smo opisali scene direktne, indirektne i emocionalne diskriminacije, te pitali ispitanika sadrži li opisana scena elemente diskriminacije. Dobijeni rezultati prikazani su u Tablici 4.

Iz Tablice 4 je vidljivo da postotak ispitanika koji su diskriminativnima kategorizirali određene opisane scene iznosi u rasponu od 56% do 99%. Ispitanici/e iz Banja Luke i Tuzle su najuspješniji/e u prepoznavanju elemenata direktne, indirektne i emocionalne diskriminacije. Oko 93% do 99% ispitanika iz Banja Luke i Tuzle percipira opisane scene diskriminativnim. Najniža uspješnost u prepoznavanju elemenata diskriminacije dobijena je kod ispitanika iz Mostara. Raspon uspješnosti u prepoznavanju opisanih scena diskriminativnim za sve oblike diskriminacije kod ispitanika iz Mostara iznosio je od 56% do 60%.

Tablica 4. Prikaz frekvencija odgovora i postotka između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine na pitanje o elementima prepoznavanja različitih oblika diskriminacije i iskustvima doživljaja različitih oblika diskriminacije:

Gradovi	Direktna diskriminacija						Indirektna diskriminacija						Emocionalna diskriminacija					
	elementi diskriminacije		osobno iskustvo		iskustvo bližih		elementi diskriminacije		osobno iskustvo		iskustvo bližih		elementi diskriminacije		osobno iskustvo		iskustvo bližih	
	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Banja Luka	99 (99%)	1 (1%)	26 (26%)	74 (74%)	42 (42%)	58 (58%)	97 (97%)	3 (3%)	97 (97%)	30 (30%)	70 (70%)	99 (99%)	1 (1%)	46 (46%)	54 (54%)	67 (67%)	33 (33%)	
Bijeljina	78 (78%)	22 (22%)	56 (56%)	44 (44%)	47 (47%)	53 (53%)	79 (79%)	21 (21%)	50 (50%)	52 (52%)	48 (48%)	75 (75%)	25 (25%)	65 (65%)	35 (35%)	59 (59%)	41 (41%)	
Mostar	60 (91%)	6 (9%)	32 (48%)	34 (52%)	29 (50%)	29 (50%)	57 (86%)	9 (14%)	24 (36%)	28 (42%)	38 (56%)	56 (86%)	9 (14%)	40 (62%)	25 (38%)	28 (44%)	36 (56%)	
Sarajevo	83 (79%)	22 (21%)	48 (46%)	57 (54%)	59 (56%)	46 (44%)	86 (82%)	19 (18%)	42 (40%)	51 (49%)	54 (51%)	97 (92%)	8 (8%)	81 (77%)	24 (23%)	77 (73%)	28 (27%)	
Tuzla	93 (93%)	7 (7%)	48 (48%)	52 (52%)	40 (40%)	60 (60%)	95 (95%)	5 (5%)	47 (47%)	50 (50%)	50 (50%)	99 (99%)	1 (1%)	85 (85%)	15 (15%)	39 (39%)	61 (61%)	

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak; raspon broja ispitanika koji nisu odgovorili na pitanje iznosi od 1 do 8

Iz tablice 4 se može zaključiti i o postotku ispitanika koji su slično iskustvo različitih oblika diskriminacije doživjeli osobno, ili je netko u njihovoj blizini doživio nešto slično. Postotak ispitanika koji su osobno doživjeli različite oblike diskriminacije iznosi od 3% do 85%. Najveći udio ispitanika, od 40% do 85%, doživio je emocionalni oblik diskriminacije. Ovaj oblik diskriminacije najizraženiji je kod REA populacije iz Tuzle (77%) i Sarajeva (85%). Postotak osobnog iskustva preostalih oblika diskriminacije iznosi u rasponu od 26% do 56% za direktnu diskriminaciju, odnosno 3% do 50% za indirektnu diskriminaciju. Osobno iskustvo direktne i indirektno diskriminacije najizraženije je kod ispitanika iz Bijeljine. Učestalost različitih oblika diskriminacije kod bližih članova iznosi u rasponu od 30% do 73%. Kod ispitanika iz Banja Luke, Bijeljine i Sarajeva najizraženiji oblik diskriminacije koji su doživjeli bliži članovi je emocionalna diskriminacija.

Zabrinjavajuća je činjenica, da je čak 73% ispitanika iz Sarajeva izjavilo da je netko njima blizak doživio oblik emocionalne diskriminacije. Kod ispitanika iz Sarajeva, većina navodi da je kod njihovih bliskih članova izraženo i iskustvo direktne diskriminacije (56%). Doživljaj indirektno diskriminacije kod bližih članova najizraženiji je kod ispitanika iz Bijeljine (52%) i Tuzle (50%).

Na pitanje kako su se osjećali u situaciji doživljavanja pojedinog oblika diskriminacije odgovorili su samo ispitanici koji su doživjeli određeni oblik diskriminacije. Najveći udio ispitanika izvijestio je o zastupljenoj emociji ljutnje. Drugim riječima, za sva tri oblika diskriminacije, kod pripadnika romske populacije ispitivanih u pet različitih gradova BiH, najizraženija emocija bila je ljutnja. Dobijeni rezultati prikazani su u Tablici 5.

Tablica 5. Prikaz frekvencija odgovora i postotka između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine na pitanje o emocijama koje su se pojavile za vrijeme iskustva direktnog, indirektnog ili emocionalnog oblika diskriminacije:

Emocije koje prevladavaju kod različitih oblika diskriminacije												
Gradovi	Direktna diskriminacija				Indirektna diskriminacija				Emocionalna diskriminacija			
	Ijutnja	tuga	stid	bez emocije	Ijutnja	tuga	stid	bez emocije	Ijutnja	tuga	stid	bez emocije
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Banja Luka	18 (69%)	8 (31%)	9 (35%)	1 (4%)	2 (67%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (33%)	16 (35%)	15 (33%)	25 (54%)	3 (7%)
Bijeljina	29 (52%)	21 (34%)	13 (23%)	2 (4%)	24 (48%)	21 (42%)	11 (22%)	1 (2%)	37 (57%)	24 (37%)	21 (32%)	3 (5%)
Mostar	25 (78%)	25 (78%)	8 (25%)	2 (6%)	22 (92%)	22 (92%)	10 (42%)	13 (54%)	31 (78%)	23 (58%)	21 (53%)	3 (8%)
Sarajevo	21 (44%)	14 (29%)	14 (29%)	6 (13%)	17 (40%)	13 (31%)	10 (24%)	2 (5%)	35 (43%)	25 (31%)	27 (33%)	9 (11%)
Tuzla	42 (88%)	28 (58%)	15 (31%)	0 (0%)	40 (85%)	33 (70%)	17 (36%)	0 (0%)	75 (88%)	51 (60%)	37 (44%)	0 (0%)

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak; mogućnost biranja više odgovora

U sklopu ovog odjeljka analizirali smo i udio ispitanika koji su reagirali na diskriminaciju koju su doživjeli (vidi Tablicu 6). Postotak ispitanika koji su reagirali na tri ispitivana oblika diskriminacije iznosio je od 2% do 47%. Općenito, rezultati pokazuju da je manje od polovine ispitanika izloženih nekom od oblika diskriminacije odlučilo nešto učiniti po tom pitanju. Ispitanici romske populacije iz Mostara su u najvećem postotku reagirali na direktni i emocionalni oblik diskriminacije, dok su ispitanici iz Tuzle u najvećem omjeru reagirali kod indirektnog oblika diskriminacije u odnosu na skupine iz ostalih ispitivanih gradova. Zanimljivo, kod ispitanika iz Banja Luke je prisutan izrazito nizak stupanj reagiranja, i to prvenstveno reagiranja na emocionalnu i direktnu diskriminaciju.

Tablica 6. Prikaz frekvencija odgovora i postotka između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine na pitanje o reagiranju u slučaju doživljaja direktnog, indirektnog ili emocionalnog oblika diskriminacije:

Gradovi	Reakcija izloženosti različitim oblicima diskriminacije					
	Direktna diskriminacija		Indirektna diskriminacija		Emocionalna diskriminacija	
	da	ne	da	ne	da	ne
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Banja Luka	5 (20%)	21 (80%)	1 (33%)	2 (67%)	1 (2%)	45 (98%)
Bijeljina	16 (29%)	40 (71%)	14 (28%)	36 (72%)	17 (26%)	48 (74%)
Mostar	15 (47%)	17 (53%)	5 (21%)	13 (54%)	18 (45%)	22 (55%)
Sarajevo	9 (19%)	39 (81%)	11 (26%)	31 (74%)	21 (26%)	60 (74%)
Tuzla	17 (35%)	31 (65%)	16 (35%)	31 (65%)	31 (37%)	54 (63%)

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak; broj ispitanika koji nisu odgovorili na pitanje iznosi 8

4. 2. ISKUSTVA S DISKRIMINACIJOM

Ispitivanjem učestalosti diskriminacije u različitim situacijskim kontekstima ispitanika iz pet gradova BiH, utvrdili smo da je najveći postotak ispitanika doživio diskriminaciju prilikom traženja posla, u školi i samoposluzi. Raspon učestalosti diskriminacije s obzirom na situacijski kontekst iznosi od 51% do 79% (vidi Tablicu 7). Kada promatramo učestalost diskriminacije u različitim situacijama s obzirom na mjesto boravka, možemo vidjeti da je kod ispitanika iz Banja Luke, Bijeljine i Sarajeva najzastupljenija diskriminacija u samoposluzi, kod ispitanika iz Mostara diskriminacija pri traženju posla, te ispitanika iz Tuzle diskriminacija u školi.

Tablica 7. Prikaz frekvencija odgovora i postotka između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine na pitanje o iskustvu diskriminacije u različitim situacijama:

Situacije	Gradovi											
	Banja Luka		Bijeljina		Mostar		Sarajevo		Tuzla			
	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne		
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)		
1. Pri traženju posla	42 (42%)	58 (58%)	46 (47%)	51 (53%)	46 (77%)	14 (23%)	56 (58%)	40 (42%)	55 (55%)	45 (45%)		
2. Na poslu	21 (21%)	79 (79%)	35 (36%)	62 (64%)	25 (47%)	28 (53%)	36 (40%)	53 (60%)	45 (45%)	55 (55%)		
3. Pri traženju mjesta za boravak	17 (17%)	83 (83%)	45 (45%)	54 (54%)	34 (60%)	23 (40%)	65 (64%)	36 (36%)	46 (46%)	54 (54%)		
4. U službama socijalne i zdravstvene zaštite	16 (16%)	84 (84%)	40 (40%)	59 (60%)	28 (50%)	28 (50%)	58 (56%)	45 (44%)	66 (66%)	34 (34%)		
5. U kafani ili restoranu	16 (16%)	84 (84%)	43 (43%)	56 (57%)	24 (44%)	31 (56%)	50 (52%)	46 (48%)	61 (61%)	39 (39%)		
6. U samoposluzi	51 (51%)	49 (49%)	51 (52%)	48 (48%)	34 (57%)	26 (43%)	83 (84%)	16 (16%)	76 (76%)	24 (24%)		
7. U pošti ili banci	9 (9%)	91 (91%)	46 (47%)	52 (53%)	22 (40%)	33 (60%)	42 (46%)	50 (54%)	45 (45%)	55 (55%)		
8. U sredstvima javnog prevoza	23 (23%)	77 (77%)	38 (38%)	62 (62%)	33 (57%)	25 (43%)	61 (60%)	41 (40%)	68 (68%)	32 (32%)		
9. U školi	43 (43)	57 (57)	45 (47)	51 (53)	34 (58)	25 (42)	64 (74)	23 (26)	79 (79)	21 (21)		

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak; raspon broja ispitanika koji nisu odgovorili na pitanje iznosi od 1 do 18

Postotak ispitanika koji opisane situacije doživljavaju diskriminativnima varira od 70% do 95% (vidi Tablicu 8). Ispitanici iz Bijeljine u odnosu na ostale skupine ispitanika najmanje doživljavaju opisane situacije diskriminativnima. S druge strane, ispitanici iz Tuzle u najvećem omjeru potvrđuju da je riječ o diskriminativnim situacijama.

Tablica 8. Prikaz frekvencija odgovora i postotka između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine na pitanje o tome doživljavaju li različite opisane situacije diskriminativnima:

Prepoznavanje diskriminacije u opisanim situacijama		
Gradovi	da N (%)	ne N (%)
Banja Luka	83 (83%)	17 (17%)
Bijeljina	70 (70%)	30 (30%)
Mostar	50 (76%)	16 (24%)
Sarajevo	83 (79%)	22 (21%)
Tuzla	95 (95%)	5 (5%)

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak

Što se tiče emocija koje preovladavaju pri iskustvu diskriminacije, iz Tablice 9 je vidljivo kako kod ispitanika iz različitih gradova dominiraju emocije ljutnje i tuge. Međutim, ove dvije emocije su najizraženije kod romske populacije iz Tuzle.

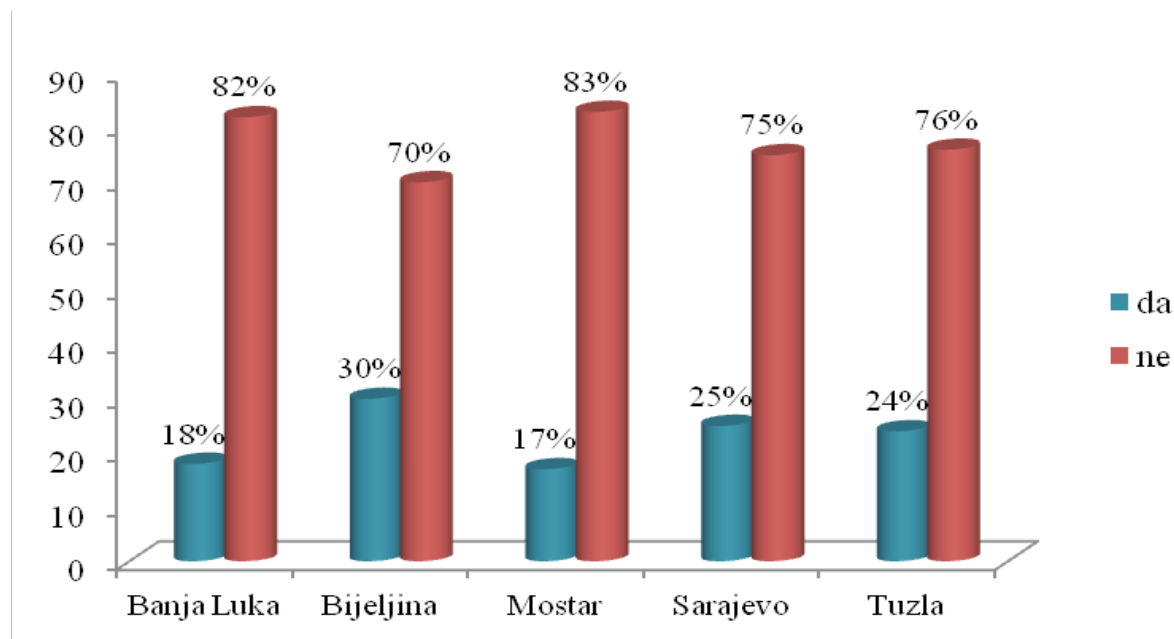
Tablica 9. Prikaz frekvencija odgovora i postotka između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine na pitanje o emocijama koje su se pojavile za vrijeme iskustva doživljavanja situacije u različitim prilikama:

Gradovi	Emocije koje prevladavaju kod različitih doživljenih situacija diskriminacije			
	ljutnja	tuga	stid	bez emocije
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Banja Luka	40 (70%)	45 (79%)	23 (40%)	5 (9%)
Bijeljina	34 (68%)	25 (50%)	22 (44%)	4 (8%)
Mostar	36 (62%)	35 (60%)	18 (31%)	7 (12%)
Sarajevo	27 (31%)	24 (28%)	21 (24%)	13 (15%)
Tuzla	59 (89%)	60 (90%)	39 (59%)	0 (0%)

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak ; mogućnost biranja više odgovora

Kada su ispitanici odgovarali na tvrdnju o tome da li su reagovali na diskriminaciju opisanu kroz različite situacije, postotak onih koji se reagovali varirao je od 17% do 30%. Najveći broj ispitanika iz Bijeljine je reagovao, što je zanimljivo jer su oni ujedno i najmanje doživljavali opisane situacije diskriminativnim. Ispitanici iz Mostara (njih 17%) i Banja Luke (njih 18%) su najmanje reagovali. Dobijeni rezultati prikazani su na Slici 2.

Slika 2. Prikaz frekvencija odgovora i postotka između ispitanika iz različitih ispitivanih gradove Bosne i Hercegovine na pitanje o tome da li su reagovali na različite diskriminativne situacije:

Promatrajući reakcije ispitanika koji su reagovali na diskriminaciju, vidi se da su ispitanici iz različitih ispitivanih gradova u BiH najčešće reagirali suprotstavljanjem - verbalnim/fizičkim putem ili podnošenjem prijave nadležnoj instituciji/nevladinoj organizaciji (vidi Tablicu 10).

Tablica 10. Prikaz frekvencija odgovora i postotka između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine na pitanje o tome na koji način su reagovali u situacijama diskriminacije:

Gradovi	Vrsta reakcije kod ispitanika koji su reagirali na diskriminaciju doživljenu u različitim situacijama			
	suprotstavljanje verbalnim ili fizičkim putem	podnošenje prijave u nadležnoj instituciji ili nevladinoj organizaciji	povlačenje	asertivno izražavanje svog stava
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Banja Luka	9 (64%)	5 (36%)	0 (0%)	0 (0%)
Bijeljina	12 (80%)	3 (20%)	0 (0%)	0 (0%)
Mostar	4 (80%)	0 (0%)	1 (20%)	1 (20%)
Sarajevo	8 (80%)	2 (20%)	0 (0%)	0 (0%)
Tuzla	11 (52%)	10 (48%)	0 (0%)	0 (0%)

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak; raspon broja ispitanika koji su reagovali, ali nisu odgovorili na pitanje o vrsti reagovanja iznosi od 3 do 15

S obzirom na visok udio ispitanika koji nisu reagovali na situaciju diskriminacije, odlučili smo utvrditi razloge zbog koji nisu reagirali. Iz Tablice 11 može se zaključiti da najveći udio ispitanika romske populacije iz različitih ispitivanih gradova nisu reagovali zato što nisu znali što uraditi, ili su smatrali da bilo koji oblik reakcije neće izazvati promjenu. Ova dva razloga bila su posebice izražena kod ispitanika iz Tuzle.

Tablica II. Prikaz frekvencija odgovora i postotka između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine na pitanje o razlozima zbog kojih nisu reagovali u situacijama diskriminacije:**Razlozi zbog kojih ispitanici nisu reagirali na doživljenu diskriminaciju u različitim situacijama**

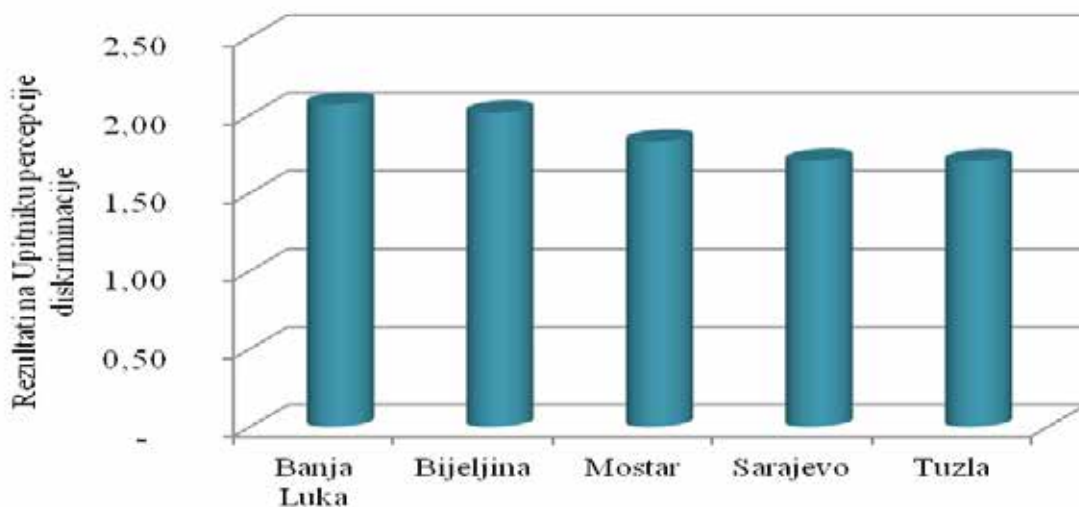
Gradovi	ne znam šta sam mogao/la uraditi	i da sam nešto učinio/la, to ne bi promjenilo situaciju	ovakve situacije su česte i uobičajene i ne mislim da moram na iste reagovati	zbog birokratije i papirologije	bilo me je strah	zbog jezičkih problema	drugo
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Banja Luka	28 (34%)	39 (48%)	6 (7%)	2 (2%)	6 (7%)	1 (1%)	0 (0%)
Bijeljina	29 (41%)	20 (29%)	8 (11%)	4 (6%)	14 (20%)	4 (6%)	0 (0%)
Mostar	22 (40%)	22 (40%)	14 (25%)	4 (7%)	7 (13%)	5 (9%)	0 (0%)
Sarajevo	32 (41%)	17 (22%)	10 (13%)	4 (5%)	12 (16%)	0 (0%)	0 (0%)
Tuzla	53 (70%)	55 (72%)	25 (33%)	9 (12%)	21 (28%)	6 (8%)	0 (0%)

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak ; mogućnost biranja više odgovora

4. 3. PERCEPCIJA DISKRIMINACIJE REA POPULACIJE U DRUŠTVU

Kako bi ispitili percepciju diskriminacije romske populacije u društvu između ispitanika Roma iz različitih gradova BiH, proveli smo jednosmjernu analizu varijance na ukupnim rezultatima upitnika percepcije diskriminacije. Ukupan rezultat formiran je jednostavnom linearnom kombinacijom procjena za pojedine čestice. Pritom, veći rezultat ukazuje na manje percipiranu diskriminaciju u društvu i obrnuto. Analizom varijance utvrđena je statistički značajna razlika u percepciji diskriminacije između pripadnika romske populacije iz različitih gradova BiH ($F=25,64$; $p=0,000$). Na slici 3 je vidljivo da ispitanici iz Sarajeva i Tuzle imaju izraženiju percepciju diskriminacije Roma u društvu u odnosu na Rome iz ostalih gradova.

Slika 3. Prikaz prosječnih vrijednosti rezultata percepcije diskriminacije Roma u društvu ispitanika iz različitih ispitivanih gradove Bosne i Hercegovine:

Slični rezultati dobijeni su analizom rezultata čestica percepcije diskriminacije između Roma iz različitih područja BiH (vidi Tablicu 12). Općenito, dobijeni nalazi pokazuju da Romi iz Sarajeva, u odnosu na ostale Rome s područja BiH, doživljavaju područje u kojem žive manje sigurnim te se osjećaju manje dobrodošlim. Također, skupina Roma iz Sarajeva izvještava da se osjeća nedovoljno upućenim u zakonska prava te smatra da diskriminacija Roma nije zabranjena zakonom. Kod ispitanika iz Tuzle, u odnosu na ostale skupine, na temelju deskriptivnih vrijednosti može se zaključiti o postojanju općenito visoke diskriminacije i predrasuda prema Romima, posebice diskriminacije djece u školama. Zaključno, skupina Roma koja percipira da je diskriminacija slabo zastupljena je skupina Roma iz Banja Luke i Bijeljine.

Tablica 12. Prikaz deskriptivnih vrijednosti rezultata na česticama percepcije diskriminacije Roma u društvu ispitanika iz različitih ispitivanih gradove Bosne i Hercegovine:

Tvrđnje	Gradovi												F	P
	Banja Luka		Bijeljina		Mostar		Sarajevo		Tuzla		SD			
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD				
Osjećam se sigurno u mjestu u kojem živim.	2,79	0,50	2,55	0,70	2,22	0,70	1,97	0,74	2,54	0,77	21,37	0,00*		
Moja porodica se osjeća sigurno tamo gdje živimo.	2,78	0,52	2,52	0,70	2,20	0,72	1,93	0,76	2,53	0,77	21,86	0,00*		
Smatram da se sva djeca koja pripadaju romskoj zajednici osjećaju dobrodošla u svojim školama.	2,13	0,76	2,32	0,79	2,18	0,90	1,80	0,79	1,72	0,84	9,90	0,00*		
Mislim da nastavnici u školama svu djecu tretiraju jednako.	1,92	0,80	2,25	0,81	2,17	0,90	1,83	0,75	1,56	0,78	11,13	0,00*		
Diskriminacija romske populacije se dešava često. ‡	1,62	0,61	1,38	0,36	1,29	0,28	1,51	0,06	1,19	0,45	6,75	0,00*		
Diskriminacija romske populacije je zabranjena zakonom.	2,11	0,72	2,45	0,76	2,37	0,76	1,82	0,63	2,38	0,83	12,59	0,00*		
Pripadnici romske zajednice su uglavnom upoznati sa svojim pravima u ovoj zemlji.	2,14	0,78	2,16	0,79	2,10	0,84	1,84	0,83	1,47	0,77	13,17	0,00*		
Pripadnici romske zajednice često mijenjaju mjesto prebivališta jer se ne osjećaju dobrodošlima. ‡	2,24	0,47	1,62	0,32	1,48	0,09	1,58	0,40	1,44	0,25	20,04	0,00*		
Diskriminacija prema pripadnicima romske zajednice u BiH je zaista velika. ‡	1,51	0,63	1,48	0,72	1,13	0,41	1,33	0,58	1,12	0,38	9,80	0,00*		
Mislim da ljudi u BiH imaju predrasude prema pripadnicima romske zajednice. ‡	1,44	0,57	1,41	0,72	1,15	0,49	1,43	0,66	1,08	0,34	8,49	0,00*		

Napomena: M- aritmetička sredina; SD- standardna devijacija; F- vrijednost testa (odnos variranja između i unutar skupina), p-razina značajnosti, * razlika statistički značajna na razini od 5%; ‡ čestice koje su obrnuto bodovane

4. 4 PRIJEDLOZI I RJEŠENJA

Kako bi se utvrdilo postoje li razlike između Roma iz različitih gradova BiH u definiranju uzroka postojanja diskriminacije Roma u BiH, provedena je jednosmjerna analiza varijance. Kao što je vidljivo iz Tablice 13, različiti uzroci diskriminacije se, izuzev uzroka nepoznavanja pripadnika REA populacije i njihove kulture, statistički značajno razlikuju u odnosu na mjesto stanovanja. Ispitanici iz Tuzle značajno više smatraju organe vlasti, građane BiH i REA populaciju glavnim uzrokom diskriminacije u odnosu na ostale skupine. Općenito, na temelju prosječnih vrijednosti, može se primjetiti da se organi vlasti u odnosu na ostale uzroke smatraju glavnim uzrokom diskriminacije kod svih ispitivanih skupina.

Tablica 13. Prikaz deskriptivnih vrijednosti rezultata uzroka diskriminacije Roma u društvu između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine:

Uzroci postojanja diskriminacije	Gradovi											
	Banja Luka		Bijeljina		Mostar		Sarajevo		Tuzla		F	P
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Vlast	4,01	1,31	3,43	1,35	4,73	0,83	4,34	1,16	4,62	0,90	18,92	0,00*
Građani BiH	3,78	1,12	3,41	1,10	3,77	1,17	4,17	1,07	4,25	1,12	9,25	0,00*
REA populacija	2,69	1,25	2,99	1,19	2,63	1,24	2,56	1,20	3,48	1,51	8,37	0,00*
Nepoznavanje pripadnika REA populacije i njihove kulture	3,39	1,24	3,35	1,15	3,58	1,06	3,33	1,34	3,69	1,42	1,52	0,20

Napomena: M- aritmetička sredina; SD- standardna devijacija; F- vrijednost testa (odnos variranja između i unutar skupina), p-razina značajnosti, * razlika statistički značajna na razini od 5%

Slični rezultati dobijeni su kada smo pitali Rome iz različitih ciljanih gradova BiH o tome koga smatraju najodgovornijim za poboljšanje situacije Roma u BiH. Ponovo postoji tendencija kod svih ispitanika doživljavanja organa vlasti kao najodgovornijom instancom za poboljšanje situacije Roma u BiH. Pri tome su Romi iz Tuzle oni koji doživljavaju organe vlasti najodgovornijom instancom u odnosu na ostale skupine. Isto tako, Romi iz Tuzle, u odnosu na ostale skupine, pripisuju veliku odgovornost i građanima/kama BiH i REA populaciji u smanjivanju diskriminacije. Dobijeni rezultati prikazani su u Tablici 14.

Tablica 14. Prikaz deskriptivnih vrijednosti rezultata odgovornih za poboljšanje situacije Roma u društvu između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine:

Odgovorni za poboljšanje situacije Roma u BiH	Gradovi											
	Banja Luka		Bijeljina		Mostar		Sarajevo		Tuzla		F	P
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Vlast	4,65	0,70	3,46	1,25	3,94	1,64	4,24	1,23	4,82	0,64	23,49	0,00*
Građani BiH	3,92	1,07	3,45	1,14	3,90	1,20	3,91	1,05	4,50	0,90	12,08	0,00*
REA populacija	3,49	1,23	3,63	1,15	3,84	1,15	2,83	1,10	4,01	1,41	13,89	0,00*

Napomena: M- aritmetička sredina; SD- standardna devijacija; F- vrijednost testa (odnos variranja između i unutar skupina), p-razina značajnosti, * razlika statistički značajna na razini od 5%

Daljnjom analizom ispitali smo povezanost između toga koga romska populacija smatra uzrokom diskriminacije i onoga koga smatra najodgovornijim za smanjenje diskriminacije (Tablica 15). Analiza je rađena zajedno na podacima ispitanika iz svih ispitivanih gradova za obje mjere - mjere uzroka i odgovornih za smanjenje diskriminacije. Pearsonovim koeficijentom korelacije utvrdili smo statistički značajnu povezanost između mjera uzroka i odgovornih za smanjenje diskriminacije Roma u BiH.

Sve korelacije su pozitivnog smjera, što znači da ispitanici koji postižu više rezultate na mjerama uzroka diskriminacije (Vlast, građani/ke BiH i REA populacija) ujedno navode i više rezultate na mjerama odgovornih za diskriminaciju (Vlast, građani/ke BiH i REA populacija). Dobra povezanost dobivena je između rezultata građana kao uzroka diskriminacije i građana kao najodgovornijih za smanjenje diskriminacije ($r=0.51$; $p<0.05$). Slaba povezanost utvrđena je između rezultata kojim je Vlast uzrokom diskriminacije te odgovornim za poboljšanje diskriminacije, kao i rezultata REA populacije kao uzroka diskriminacije i odgovornih za smanjenje diskriminacije.

Tablica 15. Prikaz povezanosti između toga koga romska populacija smatra uzrokom diskriminacije i onoga koga smatra najodgovornijim za smanjenje diskriminacije:

Uzroci postojanja diskriminacije	Odgovorni za poboljšanje situacije Roma u BiH		
	Vlast	Građani BiH	REA populacija
Vlast	0,37*	0,26*	0,09
Građani BiH	0,33*	0,51*	0,12
REA populacija	0,15	0,24	0,30*

Napomena: * statistički značajna povezanost na razini od 5%

Analiza kvalitativnih podataka prijedloga i rješenja koje mogu poduzeti organi vlasti, građani/ke BiH, ali i pripadnici REA populacije odnosila se na proces obrade podataka metodom otvorenog kodiranja, tako da smo određene srodne prijedloge pridružili u zajedničke kategorije i analizirali značenje kategorija.

Kvalitativnom analizom odgovora na pitanje: "Prema Vašem mišljenju, šta konkretno mogu poduzeti građani BiH, vlast ali i Vi kao pripadnici REA populacije kako bi se smanjila diskriminacija?", došli smo do trinaest kategorija kojima romski/e pripadnici/e opisuju i/ili objašnjavaju rješenja za smanjenje diskriminacije. Rezultati su prikazani zasebno za prijedloge/rješenja koje mogu ponuditi organi vlasti, građani/ke BiH, te REA populacija. Potrebno je istaknuti da je broj ispitanika koji je odgovorio na ovo pitanje iznosio u rasponu od 32 do 84 ispitanika.

Kod prijedloga upućenih organima vlasti, većina ispitanika Roma predložila je aktivnosti usmjerene prema reguliranju zakona, kao i one usmjerene prema afirmaciji REA populacije i njihovom uključivanju u normalne društvene tokove (vidi Tablicu 16).

Tablica 16. Prikaz frekvencija odgovora i postotka između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine na pitanje o tome šta organi vlasti mogu poduzeti za smanjenje diskriminacije:

Prijedlozi i rješenja koje može poduzeti VLAST	Gradovi				
	Banja Luka	Bijeljina	Mostar	Sarajevo	Tuzla
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
da vlast garantira REA populaciji poštivanje svih ljudskih prava,	3 (4%)	7 (22%)	17 (40%)	0 (0%)	12 (21%)
uvođenje, reguliranje zakona o zabrani diskriminacije, te garantiranje njegovog poštivanja putem kažnjavanja počinitelaca prekršaja	15 (21%)	15 (47%)	3 (7%)	20 (50%)	24 (42%)
da kroz razne aktivnosti i projekte vlast radi na afirmaciji REA populacije i uključivanju njenih pojedinaca u normalne društvene tokove (obrazovanje, posao, zdravstveno osiguranje)	50 (68%)	7 (22%)	22 (52%)	14 (35%)	16 (28%)
da kod ostalih građana podignu svijest o ravnopravnosti pripadnika REA populacije sa ostalim građanima	5 (7%)	3 (9%)	0 (0%)	6 (15%)	5 (9%)

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak

Kada je riječ o prijedlozima koje građani/ke BiH mogu poduzeti u svrhu smanjenja diskriminacije, većinski udio ispitanika, oko 50% do 76% ispitanika iz Banja Luke, Bijeljine, Sarajeva i Mostara navodi aktivnosti usmjerene prema ulaganju napora kako bi se upoznala i shvatila REA populacija. Ispitanici iz Tuzle, u najvećem omjeru, i uz prethodno navedeni prijedlog, ističu kako bi građani/ke mogli/e smanjiti diskriminaciju samim ravnopravnim prihvaćanjem Roma i poštivanjem njihovih ljudskih prava. Dobijeni rezultati prijedloga koje bi mogli poduzeti građani/ke BiH prikazani su u Tablici 17.

Tablica 17. Prikaz frekvencija odgovora i postotka između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine na pitanje o tome što građani/ke BiH mogu poduzeti za smanjenje diskriminacije:

Prijedlozi i rješenja koje mogu poduzeti GRAĐANI BIH	Gradovi				
	Banja Luka	Bijeljina	Mostar	Sarajevo	Tuzla
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
da ulože više napora kako bi upoznali i shvatili REA populaciju	29 (50%)	28 (52%)	33 (62%)	34 (76%)	34 (41%)
da prihvate REA populaciju kao sebi jednake te da poštuju njihova ljudska prava	21 (36%)	21 (39%)	0 (0%)	5 (11%)	38 (46%)
da građani djeluju na vlast koja REA populaciji treba obezbijediti ravnopravnost i prava	8 (14%)	5 (9%)	12 (23%)	6 (13%)	11 (13%)
da pruže finansijsku pomoć	0 (0%)	0 (0%)	6 (11%)	0 (0%)	0 (0%)
da podignu svijest o diskriminaciji	0 (0%)	0 (0%)	2 (4%)	0 (0%)	0 (0%)

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak

Konačno, zadnji prijedlozi koji se odnose na aktivnosti same REA populacije za smanjenje diskriminacije neosporno pokazuju da je to bolja organizacija, udruženost i borba romske populacije za svoja prava (vidi Tablicu 18).

Tablica 18. Prikaz frekvencija odgovora i postotka između ispitanika iz različitih ispitivanih gradova Bosne i Hercegovine na pitanje o tome što REA populacija može poduzeti za smanjenje diskriminacije:

Prijedlozi i rješenja koje može poduzeti REA populacija	Gradovi				
	Banja Luka	Bijeljina	Mostar	Sarajevo	Tuzla
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
da budu više organizovani, da se udruže i bore za svoja prava	36 (55%)	34 (57%)	28 (54%)	73 (79%)	40 (48%)
da rade na svom napretku i to kroz edukaciju, zapošljavanje i/ili slično	20 (30%)	14 (23%)	3 (6%)	6 (7%)	25 (30%)
da sudjeluju na unapređenju odnosa sa ostalim građanima BiH	10 (15%)	12 (20%)	13 (25%)	13 (14%)	19 (23%)
da djeluju u izgradnji vlastite slike o sebi	0 (0%)	0 (0%)	8 (15%)	0 (0%)	0 (0%)

Napomena: N- broj ispitanika; %- postotak

5. ZAKLJUČCI

„Shvatanje diskriminacije“

Nalazi pokazuju da ispitanici iz Banja Luke i Tuzle su ujedno i najuspješniji u prepoznavanju elemenata diskriminacije u situacijama koje im se dešavaju.

Postotak ispitanika koji su osobno doživjeli jedan od tri oblika diskriminacije (direktni oblik, indirektni oblik i emocionalni oblik diskriminacije) iznosi od 3% do 85%. Najučestaliji oblik diskriminacije je emocionalna diskriminacija koja je najprisutnija kod ispitanika iz Tuzle i Sarajeva. Doživljavanje svih oblika diskriminacije odražava se u emocionalnoj reakciji ljutnje. Suočavanje s različitim oblicima diskriminacije je poprilično rijetko, u prosjeku reagira oko 2% do 47% ispitanika.

„Iskustva sa diskriminacijom“

Dobijeni rezultati pokazuju da je diskriminacija u situaciji traženja posla, školi i samoposluzi među ispitivanim uzorkom najizraženija. Prema dobijenim rezultatima, ispitanici percipiraju navedene situacije diskriminativnim, a posebice visoko diskriminativnim opisane situacije percipiraju ispitanici iz Tuzle. Reagiranje na diskriminaciju je izrazito slabo, a ključni razlozi nereagiranja kod svih ispitivanih skupina je neznanje o ispravnoj reakciji ili doživljaj da nikakvo reagiranje neće dovesti do promjena.

„Percepcija diskriminacije REA populacije u društvu“

Kada je riječ o izraženoj percepciji diskriminacije, građani/ke iz Tuzle i Sarajeva, u najvećem omjeru u odnosu na ostale, percipiraju najizraženije diskriminaciju na području Bosne i Hercegovine. Kada je u pitanju najniža razina diskriminacije, ispitanici iz Banja Luke su oni koji najmanje percipiraju postojanje diskriminacije. Oni suprotno od toga imaju visok osjećaj prihvaćenosti i sigurnosti za sebe i članove svoje porodice, kao i izražen osjećaj dobrodošlice svoje djece u školama.

„Prijedlozi i rješenja“

Kod svih ispitanika, glavnim uzrokom ali i odgovornim za smanjenje diskriminacije, smatraju se organi vlasti. Ovakav stav je posebice izražen kod ispitanika iz Tuzle. Međutim, treba napomenuti da ispitanici iz Tuzle, u odnosu na ostale, pretežno u većem stupnju doživljavaju organe vlasti, građane i REA populaciju i glavnim uzrokom i odgovornim za smanjenje diskriminacije. Što se tiče ponuđenih rješenja od strane organa vlasti, građana i REA populacije, ne postoje značajna odstupanja unutar različitih gradova. Konkretni prijedlozi navedeni su ranije u tekstu, te stoga neće biti ponovno istaknuti.

6. PRIJEDLOZI ZA BUDUĆA DJELOVANJA

Da bi se došlo do napretka, u smislu smanjenja diskriminacije prema REA populaciji, potrebno je raditi sa sve tri grupe faktora. Dakle, potrebno je djelovati kako na same organe vlasti u BiH, tako i na njene građane/ke, te samu REA populaciju. Svaki od navedenih faktora zahtijeva različit pristup te primjenu različitih metoda i aktivnosti u radu sa njima.

a. Djelovanje na organe vlasti Bosne i Hercegovine

Obzirom da su organi vlasti BiH, od strane ispitanika, proglašeni najodgovornijom instancom za postojanje diskriminacije u tako velikom stupnju, na ovaj faktor svakako treba usmjeriti većinu budućih djelovanja kako bi se situacija poboljšala.

Mladi romski/e lideri/ice trebaju djelovati na organe vlasti u BiH (Ministarstvo za ljudska prava, Komisija za ljudska prava, opštine, te Institucija ombudsmena za ljudska prava u BiH) i to sjednicama, dijalogom, mirnim protestima, pokretima i potpisivanjem peticije, a potom bi ove institucije i službe trebale djelovati u dva smjera:

1. Osiguranje poštivanja ljudskih prava REA populacije i zabrana njihovog diskriminisanja od strane ostalih građana/ki a sve to kroz:

- * osiguravanje dosljednog pridržavanja Zakona o zabrani kršenja ljudskih prava i zabrani diskriminacije,
- * adekvatno kažnjavanje počinitelaca kršenja ovih zakona,
- * upoznavanje građana/ki sa karakteristikama zakona i sankcijama za njegovo kršenje,
- * uključivanje pripadnika REA populacije u društvene tokove, kroz članstvo i davanje zaduženja u raznim organizacijama i udruženjima,
- * osiguravanje dodatnih sredstava za rad nevladinih organizacija koje se bave aktuelnim pitanjima pripadnika REA populacije.

2. Poboljšanje opšte situacije u kojoj se nalazi REA populacija u društvu, a kroz unaprjeđenje strategija za obrazovanje, zaposlenje i zdravstveno osiguranje, i to na sljedeći način:

- * razvoj planova za uključivanje u sistem obrazovanja pripadnika REA populacije,
- * edukacija nastavnog osoblja o prihvatanju različitosti i podjednakom odnosu prema svim učenicima (te sankcije u slučaju diskriminisanja),
- * razvijanje programa koji će svim pripadnicima REA populacije obezbijediti zdravstveno osiguranje,
- * rad na razvijanju strategija za zaposlenje pripadnika REA populacije.

b. Djelovanje na građane Bosne i Hercegovine

Obzirom da se pokazalo da su ispitanici u velikoj mjeri diskriminirani upravo od običnih građana, svakako da bi se djelovanje mladih romskih lidera/ica trebalo usmjeriti i prema ovoj skupini.

Naime, pošto su pripadnici REA populacije i ostali/e građani/ke u stalnom i izravnom kontaktu, akcije koje treba poduzeti trebaju ići u smjeru postizanja razumijevanja i prihvatanja različitosti.

Zbog toga bi mladi/e romski/e lideri/ke prvenstveno trebali/e:

- * raditi na promociji tradicije, običaja i vrijednosti REA populacije kod ostalih građana/ki BiH, a kroz različita predavanja, javne tribine i podjelu letaka i informativnog materijala,
- * raditi na razbijanju predrasuda koje prema REA skupini postoje, između ostalog kroz predočavanje uslova u kojima ova skupina živi,
- * upoznati i podsjetiti građane/ke na temeljna ljudska prava svih građana/ki Bosne i Hercegovine, uključujući i REA populaciju, te educirati o štetnosti i pogubnosti same diskriminacije, a koju REA populacija svakodnevno doživljava upravo od njih,
- * tražiti od građana suradnju u samom procesu djelovanja na organe vlasti, kako bi se popravilo opšte stanje životnih uslova REA populacije.

c. Djelovanje na samu REA populaciju

Pošto se pokazalo da su pripadnici REA populacije generalno jako malo informisani, kako o osnovnim ljudskim pravima, zabrani i mjerama njihovog kršenja, tako i o samoj diskriminaciji i o adekvatnom nošenju sa doživljavanjem iste, te o pravilnom reagiranju na nju, prijedlozi za buduća djelovanja mladim romskim liderima/cama, u odnosu na ovu populaciju, idu u smjeru poboljšanja trenutnog stanja na pomenutim poljima. Dakle, na osnovu analize izvedenih zaključaka, prijedlozi za aktivnosti mladih romskih lidera/ica prema pripadnicima REA populacije su sljedeći:

- * educirati pripadnike REA populacije o ljudskim pravima i zakonskim propisima koji se odnose na sprječavanje kršenja tih prava, kao i same diskriminacije,
- * kroz različite treninge raditi sa pripadnicima REA populacije na adekvatnoj kontroli emocija i vlastitih reakcija pri doživljavanju neugodnih situacija diskriminacije,
- * educirati pripadnike REA populacije o potrebi reagiranja i o pravilnim obrascima reagiranja na doživljenu diskriminaciju,
- * obzirom da je evidentirano da su predrasude prema REA populaciji veoma izražene, pored toga što bi trebalo djelovati na one kod kojih su one prisutne, također bi i sama REA populacija trebala nastojati poboljšati kvalitetu vlastitih života, a što se najadekvatnije može postići kroz obrazovanje. Evidentno je da je svijest pripadnika REA populacije niska po pitanju obrazovanja, te bi se jedna od bitnijih aktivnosti mladih romskih lidera/ica svakako trebala usmjeriti u pravcu podizanja svijesti o značaju obrazovanja,
- * mladi/e romski/e lideri/ce bi trebali/e raditi i na poboljšanju same komunikacije između pripadnika REA populacije i ostalih građana, a kroz njihovo uključivanje u različite organizacije i udruženja,
- * skupa sa pripadnicima REA populacije raditi na promociji vrijednosti i običaja vlastite kulture širim narodnim masama, kako bi ostali građani/ke imali bolje i potpunije znanje, te u skladu s tim pokazali više razumijevanja.

Save the Children

Ljubljanska 16, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Phone: +387 (0) 33 290 671, Fax +387 (0) 33 290 675
<https://nwb.savethechildren.net>